

Лариса ШАПОВАЛ,
orcid.org/0000-0003-1250-0806
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри біології, методології і методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) shapovallaris@ukr.net

МОЖЛИВОСТІ ШКІЛЬНОГО КУРСУ БІОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

У статті висвітлена проблема формування екологічної компетентності учнів 7-го класу у процесі вивчення біології.

Розкриті потенційні можливості курсу біології 7-го класу у формуванні в учнів екологічних компетентностей.

Проаналізовано програму, підручники з біології для 7-го класу загальноосвітніх навчальних закладів, концептуальні нормативно-правові документи (зокрема Державний стандарт базової середньої освіти) як підґрунтя для реалізації компетентісного підходу до навчання.

Показано, що проблема формування екологічної компетентності учнів вимагає переосмислення і приведення її мети, змісту та засобів у відповідність до вимог сьогодення.

Наголошено, що до формування екологічної компетентності необхідно підходити системно. Це твердження впливає із принципу єдності свідомості і діяльності, що зумовлює необхідність комплексного впливу на знання та переконання, почуття та практичну діяльність учнів.

На основі аналізу підручників з біології для 7-го класу загальноосвітніх навчальних закладів виявлено екологічний зміст як основу для формування знаннєвої та емоційно-ціннісної складової екологічної компетентності.

Аналіз підручників на предмет спроможності формування екологічної компетентності в учнів дозволив констатувати, що поняття екологічного характеру розкриті у них концентровано лише в окремих їх параграфах.

Виявлено, що головний мотив взаємодії з природою, що простежується в підручниках біології – утилітарний, прагматичний.

Наголошено на важливості побудови курсу біології 7-го класу як науки про мудрість організації тварин, її доцільність, досконалість та красу; про людину як гарант збереження життя або причину його знищення; про відповідальність людини за власні вчинки на основі принципу біоцентризму та екоцентризму.

Вказано на важливість вивчення різноманітності тварин, усіх процесів їх життєдіяльності та поведінки під девізом екологічної етики.

Для ефективного формування екологічної компетентності запропоновано такий підхід до формування змісту курсу, за якого взаємозв'язки та взаємозумовленості будуть його провідною ідеєю, наскрізною лінією.

Ключові слова: шкільний курс біології, компетентісний підхід до навчання, екологічні компетентності, формування екологічних компетентностей, підручники з біології, аналіз підручників з біології, Державний стандарт базової середньої освіти.

Larysa SHAPOVAL,
orcid.org/0000-0003-1250-0806
PhD. in Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Biology and Methods of Teaching
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,
(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) shapovallaris@ukr.net

OPPORTUNITIES OF THE SCHOOL COURSE OF BIOLOGY IN THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE OF PUPILS

The article highlights the problem of forming the ecological competence of 7th year pupils in the process of studying biology.

Potential opportunities of the 7th year biology course in the formation of pupils' environmental competencies are revealed.

The program, biology textbooks for secondary schools, conceptual and legal documents (including the State Standard of Basic Secondary Education) as a basis for the implementation of a competency-based approach to learning are analyzed.

It is shown that the problem of formation of ecological competence of pupils requires rethinking and bringing its purpose, content and means in line with today's requirements.

It is emphasized that the formation of environmental competence must be approached systematically. This statement follows from the principle of unity of consciousness and activity, which necessitates a comprehensive impact on the knowledge and beliefs, feelings and practical activities of pupils.

Based on the analysis of biology textbooks for the 7th year of secondary schools, ecological content was identified as a basis for the formation of knowledge and emotional and value components of environmental competence.

The analysis of textbooks on the ability to form environmental competence in students allowed to state that the concepts of environmental nature are disclosed concentrated only in some of their paragraphs.

It was found that the main motive for interaction with nature, which can be traced in biology textbooks – utilitarian, pragmatic.

Emphasis is placed on the importance of building a 7th year biology course based on the principles of biocentrism and ecocentrism, as the science of the wisdom of animal organization, its feasibility, perfection and beauty; about the person as the guarantor of preservation of life or the reason of its destruction; about a person's responsibility for his own actions.

The importance of studying the diversity of animals, all processes of their life and behavior under the motto of environmental ethics is pointed out.

For the effective formation of environmental competence, an approach to the formation of the content of the course is proposed, in which the relationships and interdependencies will be its leading idea, a cross-cutting line.

Key words: school course of biology, competence approach to learning, ecological competences, formation of ecological competences, biology textbooks, analysis of biology textbooks, State Standard of Basic Secondary Education.

Постановка проблеми. Відомо, що важливе місце серед проблем реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі закладу середньої освіти займає проблема формування компетенцій в учнів у процесі вивчення біології. У той же час, виділення у структурі компетентностей особистості екологічної складової продиктоване об'єктивною дійсністю, зумовленою глобальною екологічною кризою. Екологічна ситуація, що склалася, істотно змінює роль освітнього процесу з усіма його складовими (зокрема, метою, змістом та засобами) у подоланні цієї кризи.

Проте, не зважаючи на велику кількість досліджень у галузі компетентнісної освіти, виникає протиріччя між потенційними можливостями шкільного курсу біології в її реалізації (з одного боку) і реальним станом вирішення проблеми (з іншого боку).

Аналіз досліджень. Теорії компетентнісного підходу в освіті присвячено праці як зарубіжних так і вітчизняних учених: Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Савченко та ін. Практичні аспекти проблеми формування компетентностей особистості розкривали в своїх роботах Л. Барна, С. Генкал, Г. Жирська, А. Львовичкіна, І. Назарко, О. Пометун, А. Степанюк, О. Троцька та ін. вчені. Проте низка питань процесу формування екологічної компетентності учнів, на жаль, не знайшла свого відображення в науково-педагогічній, методичній літературі, а у практиці роботи школи вона проявляється численними проблемами.

Саме тому проблема вимагає переосмислення і приведення у відповідність до вимог сьогодення. Потребують аналізу програми і підручники щодо можливості формування екологічної компетентності учнів засобами шкільного курсу біології.

Мета статті полягає у висвітленні потенційних можливостей шкільного курсу біології 7-го класу щодо формування екологічної компетентності учнів.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід до навчання, ставши новою освітньою парадигмою, має своє підґрунтя у низці концептуальних нормативно-правових документів. Серед них для вчителів біології ключову позицію займає Державний стандарт базової середньої освіти (2020). Основою для закладення ключових компетентностей у Державний стандарт стали «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» і «Рамки компетентностей для культури демократії». З іншого боку, Стандарт базової середньої освіти (2020) є логічним продовженням Державного стандарту 2011 року й Державного стандарту початкової освіти, ґрунтується на Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» й інших нормативно-правових документах. У контексті досліджуваної проблеми для нас актуальною є теза цього документа про мету базової середньої освіти: це «формування компетентностей, необхідних для ... виховання відповідального, шанобливого ставлення до ... навколишнього природного середовища» (Державний стандарт).

Щодо визначення поняття «компетентність», то воно так сформульоване у Державному стандарті: «компетентність – набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці» (Державний стандарт).

Одним із орієнтирів для нас є також з'ясування мети природничої освітньої галузі у зазначеному

аналізованому документі. Вона полягає у «формуванні особистості учня, який знає та розуміє основні закономірності живої і неживої природи ... усвідомлює цілісність природничо-наукової картини світу, здатен оцінити ... можливі наслідки людської діяльності у природі, відповідально взаємодіє з навколишнім природним середовищем» (Державний стандарт).

Важливе значення у дефінітивному аналізі проблеми має з'ясування поняття «екологічна компетентність». Згідно із Державним стандартом базової середньої освіти «екологічна компетентність» передбачає «усвідомлення екологічних основ природокористування, необхідності охорони природи, дотримання правил поведінки на природі, ощадливого використання природних ресурсів, розуміння контексту і взаємозв'язку господарської діяльності і важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства» (Державний стандарт).

Цим документом визначений також компетентісний потенціал природничої освітньої галузі (базові знання, уміння та ставлення), формування яких забезпечує розвиток екологічної компетентності. До таких умінь належать *уміння* «визначати та аналізувати проблеми довкілля; відповідально та ощадно використовувати природні ресурси; реагувати на виклики, пов'язані зі станом довкілля; ініціювати розв'язання локальних екологічних проблем, реалізовувати екологічні проекти; прогнозувати екологічні наслідки результатів діяльності людини» (Державний стандарт).

Щодо *ставлення*, формування яких забезпечує розвиток екологічної компетентності, то цей документ зазначає такі: «усвідомлення важливості раціонального природокористування; оцінювання власних дій у природі з позицій безпеки життєдіяльності, етичних норм і принципів сталого розвитку суспільства; цінування розмаїття природи; визнання життя як найвищої цінності» (Державний стандарт).

Між знаннями, уміннями, ставленням існують тісні взаємозв'язки і залежності. Так знання є основою для діяльності. Діяльність, своєю чергою, забезпечує можливість використовувати знання як засоби пізнання і емоційно-ціннісного освоєння світу природи. Тому до формування екологічної компетентності необхідно підходити системно. Це твердження впливає також із принципу єдності свідомості і діяльності, що зумовлює необхідність комплексного впливу на знання та переконання, почуття та практичну діяльність учнів.

З метою визначення можливостей біології у розвитку екологічної компетентності нами було

проаналізовано навчальну програму та підручники з біології. З'ясовано змістові аспекти, пов'язані з розвитком екологічної компетентності учнів.

Вважаємо, що великими потенційними можливостями у формуванні екологічної компетентності володіє курс біології 7-го класу. Саме в ньому передбачено формування низки екологічних понять та термінів: екосистема, рослиноідні тварини, хижі тварини, паразити, ланцюги живлення, охорона природи, Червона книга України. Згідно з основними очікуваними результатами навчально-пізнавальної діяльності учнів, задекларованими у програмі з біології, від семи-класників вимагається уміння називати чинники середовища існування; заповідники й заповідні території України; наводити приклади пристосування тварин до впливу різних чинників середовища (температури, освітленості, вологи); форм співіснування організмів в угрупованнях; впливу людини на екосистеми; характеризувати взаємодію організмів між собою та середовищем життя; визначати роль організмів як компонентів екосистеми (Біологія (6-9 класи): навчальна програма).

Щодо компоненту навчальних досягнень «Ставлення», то учні згідно програми повинні: висловлювати судження щодо взаємозв'язку між організмами в екосистемі; усвідомлювати значення етичного ставлення до природи та її охорони; виявляти ціннісне ставлення до живої природи; оцінювати стан заповідних територій України та свого краю; робити висновок про те, що особливості будови організму тварин є результатом пристосування до характерного для них способу життя (Біологія (6-9 класи): навчальна програма).

Аналіз підручника «Біологія» для 7-го класу загальноосвітніх навчальних закладів (В. Соболев, 2015). дозволив нам з'ясувати, як у ньому представлений екологічний зміст, засобами якого має формуватися знання та емоційно-ціннісна складова екологічної компетентності.

Так, проведений нами аналіз тем підручника показав, що зміст екологічного характеру відображений у темі № 4 «Організми і середовище існування». На вивчення теми згідно з програмою виділяється орієнтовно 6 год. У темі приклади впливу людини та її діяльності на організми розкриває один параграф підручника (61-й). Параграф концентровано розкриває низку екологічних питань: види впливу (прямий та непрямий, позитивний та негативний); названі основні напрямки антропогенного впливу на організми (викиди підприємства, вихлопні гази автомобілів, промислові та побутові відходи, накопичення в ґрунтах важких металів, засолювання ґрунтів, зміна рельєфу,

поширення культурних рослин і домашніх тварин, які витісняють або пригнічують місцеві види організмів). У ньому констатовано факт впливу нерозумного корисливого ставлення людини до природи на порушення природної екологічної рівноваги та напруження взаємин між людиною і природою, що спричинило екологічну кризу (В. Соболев, 2015: 262-265).

Проте, на нашу думку, якби ці питання систематично розкривалися при розгляді всіх систематичних груп тварин, процесів їх життєдіяльності, поведінки, а не висвітлювалися в єдиному параграфі, що завершує цикл навчання, можна було б розраховувати, що підручник сприятиме формуванню екологічної компетентності семикласників.

У підручнику таким чином відображено зміст кінцевого результату нерозумного впливу людини на природу: «Якщо людство не змінить своє ставлення до природи, його очікує екологічна катастрофа і загибелі життя на Землі». Але, нажаль, це – лише одне речення в усьому підручнику з таким змістом (В. Соболев, 2015: 263)!

Позитивним є характеристика у параграфі № 61 сутності екологічної етики як вчення про моральні стосунки людини з природою, що засновані на розумінні рівноправності та рівноцінності всього живого. Тут звучить ідея про те, що до живих істот і екосистем потрібно ставитися «не як до речей, які можна викинути, загубити, поламати тощо, а як до собі подібних, рівноправних партнерів». Наголошується, що людина розумна – це лише один вид серед декількох мільйонів видів живих істот нашої Землі. Тому неправильно дбати лише про потреби людини, забуваючи про її сусідів по планеті (В. Соболев, 2015: 263). Але, нажаль ці думки звучать вперше. А в той же час відомо, що питання виховного характеру потребують багаторазового їх повторення з метою переведення знань у сферу переконань та світогляду.

Відзначимо, що підручник містить матеріал, що повчає учнів ставитися до організмів, зважаючи на їх права: право на життя, право на природну свободу, право на необхідну для життя частку земних благ, право на відсутність відповідальності перед людиною, право на захист законом, право на захист від страждання з вини людини (В. Соболев, 2015: 263). Але, нажаль, ця думка зафіксована лише в *одному* абзаці всього підручника!

Названі причини, що зумовлюють необхідність охорони організмів і цілих екосистем: наукові, екологічні та естетичні. Зокрема, йдеться про те що «біорізноманіття організмів, яке є наслідком тривалої еволюції природи, – одна з головних умов її стійкості в часі. Збіднення екосистем,

скорочення чисельності особин, кількості видів порушують загальну систему біотичних та абіотичних зв'язків, що є основою стійкості життя на Землі. У природі немає шкідливих або корисних тварин. Кожний вид пов'язаний з іншими та є частиною загальної картини, що створювалася упродовж віків. Тому кожен вид організмів, кожна екосистема своїм життям роблять внесок у життя нашої Землі та мають повне право на існування» (В. Соболев, 2015: 264).

Щодо наукового аспекту необхідності охорони організмів і екосистем, то автор підручника знаходить тут такі аргументи: «Жива природа для людини є найкращою школою, яка дає наукові знання для побудови гарного житла, полегшення праці, збереження здоров'я, корисного спілкування тощо. Людина лише починає навчатися в природі її мудрості, доцільності, гармонії відносин між організмами» (В. Соболев, 2015: 264).

Естетичний аспект етичного ставлення людини до природи у підручнику розкритий таким чином: «Живі істоти формують у людини відчуття і розуміння краси, є джерелом натхнення, позитивних емоцій. Тварини, рослини, гриби забарвлюють природу, своїми рухами, запахами, звуками, ми надають їй привабливості, чарівності. Їх відсутність перетворює місцевість на кам'яну пустелю. Чого варті міський парк без вивірок, савана без слонів, Чорне море без дельфінів? Незрівнянну красу мають не тільки троянди, тропічні птахи чи коралові риби, а й водорості, мохи й плауни, жуки метелики, молюски й черв'яки – усі без винятку представники органічного світу. Завдяки своїй поведінці багато організмів стали символами країн і міст, героями міфів і легенд, літературних і художніх творів. У різних народів існують традиції, повір'я, прислів'я, пов'язані з організмами, що оточують людину й виховують такі необхідні для її існування якості: доброту, відповідальність, справедливість тощо» (В. Соболев, 2015: 264). Проте, про це йдеться лише в одному абзаці підручника. Ми цілком і повністю погоджуємося з автором підручника стосовно змісту та форми розкриття даного питання. Проте на нашу думку, ці питання варто було б розкривати не у кінці курсу (у шістдесят першому параграфі із шістдесяти двох), а із самого початку його вивчення.

Ці положення, на нашу думку, є ключовими. Саме вони повинні стати основою логіки розкриття змісту *всього* курсу. У такому випадку вся різноманітність тварин, усі процеси їх життєдіяльності та поведінки будуть вивчатися під девізом екологічної етики. Можливо, це допоможе

пробудити в учнів сумління, сформувати в них усвідомлення про необхідність дотримуватися правил, які стають на заваді знищення природи, забороняють думати лише про потреби людини, забуваючи про її сусідів по планеті.

Підручник з біології (Л. Остапченко, 2015) додає до вищезазначених аспектів питання раціонального природокористування як «використання природних ресурсів у таких обсягах та такими способами, які якнайповніше забезпечує потреби людського суспільства, але не погіршує природного середовища». Автор доречно зазначає, що «у природі немає шкідливих чи корисних видів. Ці поняття визначають роль певного виду тільки стосовно людини та її господарства. У природних угрупованнях усі види – потрібні компоненти і вилучення будь-якого виду з екосистеми призводить до порушення взаємозв'язків між видами, а отже, і до порушення рівноваги в екосистемі та можливого її руйнування» (Л. Остапченко, 2015: 237). Вивчення кожної систематичної групи тварин закінчується у цьому підручнику рубрикою «Значення для людини» із вказівкою на позитивні та негативні сторони цього питання.

Аналіз підручника біології для сьомого класу (Н. Запорожець та ін., 2015) показав, що у ньому спостерігається схожа ситуація. Позитивним моментом, на нашу думку, є розкриття основних принципів етики живої природи. Ці принципи передбачають такі положення: «1. Поважай дику природу як святий простір. 2. Поважай дике життя як священне. 3. Поважай волю, автономію, незалежність, природні права дикої природи та її видів. 4. Заповідай якнайбільше ділянок живої природи. 5. Не заподій шкоди дикій природі, не керуй нею, не контролюй її. 6. Люби й цілуй диких живих істот і ділянки дикої природи заради них самих. 7. Не заважай дикій природі здійснювати своє еволюційне призначення. 8. Існування дикої природи, її видів, еволюційних та екологічних процесів добре саме по собі. 9. Невикористання дикої природи – благо» (Н. Запорожець та ін., 2015: 201). Проте, знову ж таки, ці питання не пронизують увесь курс біології як наскрізний стрижень, а звучать як директива в одному з параграфів, присвячених цій тематиці.

Здійснений нами аналіз чинної програми з біології для сьомого класу та підручників з біології дає змогу виділити основні складові екологічного змісту курсу:

1. Аутоекологічна складова: поняття екологічних чинників. Деякі пристосування тварин до впливу абіотичних чинників. Життєва форма організмів.

2. Демекологічна складова: популяція. Особливості популяції як надорганізованих біосистем.

3. Синекологічна складова: Біотичні зв'язки, що забезпечують співіснування організмів в угрупованнях. Біотичні зв'язки, що пригнічують або припиняють існування організмів інших видів. Організми й екосистеми. Як організовані екосистеми. Що є основною умовою існування екосистем.

4. Соціально-екологічна складова: антропогенні чинники. Вплив людини та її діяльності на організми. Екологічна етика.

Демекологічна, синекологічна та соціально-екологічна складові розкриваються засобами теми № 4 «Організми і середовище існування». При цьому дуже доречним є питання: «Як змістом інших тем підручника біології забезпечують формування аутоекологічних знань, розвивають здатність учнів робити висновки згідно задекларованого у програмі тезису про те, що «особливості будови організму тварин є результатом пристосування до характерного для них способу життя»?

Потенційними можливостями у розкритті цих питань володіють тема № 1 («Різноманітність тварин»), тема № 2 («Процеси життєдіяльності тварин») та тема № 3 («Поведінка тварин»). Аналіз змісту цих тем показав, що такі знання, на жаль, переважно не актуалізовані. Так, у змісті теми «Процеси життєдіяльності тварин» мають місце дуже деталізовані відомості про анатомічні, морфологічні, та фізіологічні особливості тварин, але, в основному, без показу зв'язку між ними. А це, на наше переконання, не дозволяє у необхідній мірі формувати в учнів екологічні знання про природу як цілісність. Різноманітні групи тварин вивчаються, переважно, без виявлення взаємозв'язків між їх будовою і функціями та чинниками середовища існування, без показу дії екологічних законів та закономірностей. Підручниками передбачено розгляд ролі тварин різноманітних груп у житті людини (вона визначається їх корисністю чи шкідливістю) та у природі (переважно як ланок в ланцюгах живлення). Розширюється цей обсяг знань відомостями про тварин, занесених до Червоної книги України. Таким чином, головний мотив взаємодії з природою, що простежується в підручниках біології – утилітарний, прагматичний.

На жаль, подібний підхід до конструювання змісту біологічної освіти у своїй основі має *антропоцентричну* основу. Як система уявлень, у якій світ людей протипоставлений світу природи, антропоцентризм передбачає визнання чогось у природі коштовним лише настільки, наскільки це може бути корисним для людини. Інші істоти

за антропоцентричного підходу також мають цінність, але ця цінність – інструментальна. За такого підходу природа є джерелом задоволення різних потреб: у їжі, одязі, енергетичних ресурсах, відпочинку, естетичній насолоді тощо.

За антропоцентричного світорозуміння екологічна відповідальність виникає з усвідомлення корисності природи, її необхідності для задоволення життєво-важливих та інших потреб людини, а не з поваги до природи, усвідомлення її внутрішньої цінності. За такого прагматичного імперативу природа є об'єктом людських маніпуляцій як знеособлене навколишнє середовище, людське суспільство й жива природа розглядаються як дві різні системи.

Свою чергою, *біоцентричний* підхід до вивчення біології, має концентрувати увагу учнів на внутрішній цінності кожного життя. Учні мають усвідомити, що кожна жива істота, яка є елементом біорізноманіття, цінна просто тому, що вона існує. Людина, з погляду біоцентричного підходу, – лише один із елементів біорізноманіття, який має внутрішню цінність таку ж, як й інші форми життя.

Ми вважаємо, що людина є справді моральною лише тоді, коли вона кориться внутрішньому спонуканню допомагати будь-якому життю і утримується від того, щоб заподіяти живому будь-якої шкоди. Для такої людини життя як таке – священне. Необхідно стверджувати етику благоговіння перед життям, яка визнає добрим лише те, що служить збереженню та розвитку життя. Будь-яке знищення життя або заподіяння йому шкоди незалежно від того, за яких умов це сталося, характеризується як зло.

Оскільки кожен вчинок – це унікальний відповідальний вибір, то в антропоцентризмі – це вибір між добром і необхідністю, а в біоцентризмі – між добром і злом. Виходячи з цього, завдання екологічної освіти і виховання в курсі біології 7-го класу, на нашу думку, має полягати у формуванні в учнів внутрішньої спонуки, яка реалізується у двох простих моральних імперативах: «Допоможи» та «Не нашкодь». Повага і доброзичливість, співчуття і співпереживання, повага до життя як найвищої цінності, вміння встановлювати гармонійні стосунки з живими істотами, усвідомлення живого як унікальної частини біосфери – саме на це, на нашу думку, має бути спрямований освітній процес.

Цьому сприятиме включення до програми з біології 7-го класу питань про умови утримання домашніх улюбленців, особливості їх поведінки,

про потреби та правила догляду за ними, про діяльність організацій із захисту тварин, про рух за права тварин. Важливими є розкриття проблеми бездомних тварин, життя тварин у неволі. Одним із актуальних є також питання *ролі людини в житті тварин*, проблема відповідальності людини за життя як домашніх, так і тварин.

З точки зору *екоцентризму* підручник має показати залежність людини, людського суспільства і живої природи, необхідність підпорядкування її законам, виходячи із уявлення про об'єктивне існування єдиної системи, в якій усі живі організми взаємодіють між собою і з навколишнім природним середовищем.

Таким чином, з позицій біоцентризму та екоцентризму увесь курс біології 7-го класу має бути побудований як наука про мудрість організації тварин, її доцільність, досконалість та красу, про прояви гармонії у природі та людині; про альтруїстичну та гуманну поведінку у тваринному світі, про сутність справжньої любові до тварин; про людину як гарант збереження життя або причину його знищення; про важливість гуманного ставлення до живих істот; про відповідальність людини за власні вчинки.

Проте, нажалі така ідея біоцентричного чи екоцентричного підходів у практику викладання біології погано вписується в сучасну реальність і суперечить головній «прихованій» меті біологічної освіти – підготовці випускників школи до подальшого навчання у закладах вищої освіти. І тут аналізовані підручники зі знанневою парадигмою є адекватною відповіддю на запити суспільства щодо засобів формування у здобувачів освіти *базових знань та умінь* успішного складання ЗНО. Щодо формування в учнів відповідних *ставлень* до себе і світу природи у контексті біо- та екоцентричного підходів як пропонованої центральної лінії курсу, то ця проблема потребує попереднього осмислення, усвідомлення і втілення спочатку на рівні ідей та парадигми у державних законодавчих актах, а тоді це неминуче відобразиться і у змісті підручників.

Висновки. Таким чином, аналіз підручників з біології для 7-го класу на предмет спроможності формування екологічної компетентності учнів виявив, що поняття екологічного характеру, нажалі, розкриті концентровано лише в окремих їх параграфах (переважно у 4-х – 5-х). У той же час, для показу цілісності природи необхідне розкриття взаємозв'язків та взаємозумовленостей як провідної ідеї курсу, що проходить наскрізною лінією через увесь його зміст.

Окрім того, необхідне наповнення курсу питаннями нормативних актів біологічної етики, що наповнить освітній процес повагою і доброзичливістю до тварин, співчуттям і співпереживанням до них, забезпечить виховання гуманної і етично грамотної особистості.

Для ефективного формування екологічної компетентності учнів у процесі вивчення біології 7-го класу необхідний такий підхід до формування змісту курсу, за якого взаємозв'язки та взаємозумовленості будуть його провідною ідеєю, наскрізною лінією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біологія (6-9 класи): навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.
2. Біологія: підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів/ Л. І. Остапченко [та ін.]. К.: Генеза, 2015. 256 с.
3. Державний стандарт базової середньої освіти URL: http://ru.osvita.ua/legislation/ser_osv/76886/
4. Запорожець Н. В., Черевань І. І., Воронцова І. А. Біологія: підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Харків: Ранок, 2015. 240 с.
5. Соболев В. І. Біологія: підручник для 7-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2015. 288 с.

REFERENCES

1. Biologia (6-9 klasy): navchalna prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. [Biology (grades 6-9): curriculum for secondary schools]. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>. [In Ukrainian].
2. Biologia: pidruchnyk dlia 7 klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. [Biology: a textbook for 7th grade secondary schools]. /L. I. Ostapchenko [ta in.]. Kyiv: Heneza, 2015, 256 p. [In Ukrainian].
3. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education] URL: http://ru.osvita.ua/legislation/ser_osv/76886/. [In Ukrainian].
4. Zaporozhets N. V., Cherevan I. I., Vorontsova I. A. Biologia: pidruchnyk dlia 7 klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Biology: a textbook for 7th grade secondary schools]. Kharkiv: Morning, 2015, 240 p. [In Ukrainian].
5. Sobol V. I. Biologia: pidruchnyk dlia 7-ho klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. [Biology: a textbook for 7th grade secondary schools]. Kamianets-Podilskyi: Alphabet, 2015. 288 p. [In Ukrainian].